

УДК 7.011.26:391(=161.2):746.5

Олена ФЕДОРЧУК

**КОНЦЕПЦІЯ ЕТНІЧНОЇ
МИСТЕЦЬКОЇ ТРАДИЦІЇ
БІСЕРНОГО ОЗДОБЛЕННЯ
НАРОДНОЇ НОШІ УКРАЇНЦІВ
(Частина 2. Чинники формування,
еволюціонування та актуалізації
етнічної мистецької традиції)**

Проводиться класифікація чинників етнічної мистецької традиції. Основними визнані параметри: за середовищем і характером походження, за тривалістю дії, за рівнем і характером впливу. За базовий обрано розподіл чинників за середовищем їхнього походження: природні, суспільні, особистісно-психологічні. Показано, що дія чинників залежить від контексту традиції — її перебування у стані формування, еволюціонування або актуалізації. У зв'язку з цим авторка оперує збірним поняттям «чинники формування, еволюціонування та актуалізації етнічної мистецької традиції». На прикладі етнічної мистецької традиції бісерного оздоблення народної ноші українців демонструється загально-закономірна або вибіркова дія чинників у різних контекстах та ареалах традиції.

Ключові слова: етнічна мистецька традиція, бісерне оздоблення, народна ноша, чинники формування, еволюціонування та актуалізації.

© О. ФЕДОРЧУК, 2018

ISSN 1028-5091. Народознавчі зошити. № 2 (140), 2018

Пропонована стаття є другою частиною теоретичного дослідження етнічної мистецької традиції, розпочатого на сторінках часопису «Народознавчі зошити» [9]. Опираючись на результати власних емпіричних розвідок щодо традиції бісерного оздоблення народної ноші українців, авторка продовжує шукати основні ключі до розуміння природи та механізмів етномистецької традиції загалом.

До основних результатів попередньої розвідки відноситься погляд на етнічну мистецьку традицію (ЕМТ) як систему з формування, відбору, засвоєння, передачі та розвитку досягнень мистецької культури, носієм якої є певний етнос. Це відкрита до зовнішніх впливів система, у якій діють закони: змін, спадковості, взаємодії та взаємозв'язку, компліментарності, актуалізації та ін. [9, с. 574—576].

Застосування системно-історичного підходу допомогло поглянути на ЕМТ як еволюційну систему, кожен з етапів розвитку якої є окремим явищем мистецтва зі своєю парадигмою та щораз вищим рівнем традиційного досвіду [9, с. 573—574].

Застосування системно-ресурсного підходу дало розуміння ЕМТ як системи, що використовує енергію, природа якої до кінця не розгадана (авторка наразі лише акумулює різномірні знання). Існування енергії підтвердили емпіричні дослідження, що фіксували підвищення або пониження пасіонарно-креативного потенціалу¹ традиції. Залежно від рівня пасіонарно-креативного потенціалу мистецька традиція, переживаючи різного роду трансформації, проходить фази: зародження, первинного розвитку, креативного піднесення, реверберації, актуалізації [9, с. 570].

Цього разу авторка зосередила увагу на чинниках, як причинно-наслідкових феноменах, під дією яких традиція формується та еволюціонує, переживаючи спалахи періодичної актуалізації. Під дією чинників творяться унікальні риси традиції на усіх її рівнях: етнічному, мистецьких ареалів, зон, осередків. На відміну від сталої дії законів, дія чинників вирізняється варіативними проявами, узалежненими від часо-просторових координат ЕМТ. Зокре-

---

¹ Пасіонарно-креативний потенціал — умовний показник діяльно-творчої активності у певній точці часо-простору ЕМТ. Рівень пасіонарно-креативного потенціалу тим вищий, чим вищим є сумарний показник чисельності осередків та майстрів, рівня активності (пасіонарності) народних майстрів, рівня креативності їхніх художніх ідей, розмаїття побутуючих типів бісерних виробів, рівня попиту на народні твори.

ма, дія чинників залежить від фази пасіонарно-креативного потенціалу [9, с. 570], у якій перебуває традиція; а також ареалу (зони, осередку) традиції. Одні і ті ж чинники у часо-просторі можуть мати різні прояви.

Актуальність дослідження обумовлена тим, що заявлена наукова проблема досі не стала полем мистецтвознавчих дискусій, хоча важливість наукових розвідок стосовно чинників, як причинно-наслідкових феноменів трансформаційних процесів ЕМТ, очевидна.

Утім, уже давно тривають дослідження чинників етнічної традиції як надсистеми етнічної мистецької традиції. Серед найпоширеніших в рамках зарубіжної етнології XVIII—XX ст. домінує твердження, що етнічна самобутність кристалізується головню завдяки природним та соціальним умовам [6, с. 75]. Проте не усі процеси, що відбуваються в середині ЕМТ, можна пояснити адаптацією художньої культури до природного середовища та її залежністю від соціальних умов. Для появи, еволюціонування і актуалізації мистецької традиції завжди важливими є також особистісно-психологічні чинники.

Мета статті — продовжити раніше розпочате [9] вивчення етнічної мистецької традиції як складної системи причинно-наслідкових взаємозв'язків. *Завдання статті* — на матеріалі традиції бісерного оздоблення народної ноші (БОНН) українців класифікувати чинники та виявити їх місце в причинно-наслідковому механізмі ЕМТ.

Наукову новизну роботи представляє аналіз емпіричного матеріалу стосовно дії чинників в системі етномистецької традиції бісерного оздоблення народної ноші українців. Отримані результати сприятимуть вивченню різних морфемних ЕМТ та наблизять до здійснення наукових прогнозів їхніх майбутніх проявів.

Як і в попередній розвідці концептуальних засад етномистецької традиції, авторка опиратиметься на системно-історичний та системно-ресурсний підходи.

Польові студії засвідчують, що чинники, залежно від часо-просторових координат етномистецької традиції можуть мати різну якість та тривалість своєї дії. При вивченні чинників важливо врахувати залежний від пасіонарно-креативного потенціалу (ПКП) контекст традиції, її перебування в стані формування, еволюціонування або ж актуалізації. Тому для означення усього пласту чинників вводимо поняття «чинники формування, еволюціонування та актуалізації» (чинники ФЕА). Поза тим, увагу зосереджуємо на дії конкретних чинників у реальних контекстах і ареалах етномистецької традиції.

Вивчення чинників ФЕА розпочнемо з їхнього упорядкування (не претендуючи на його вичерпність). До основних віднесено параметри: за середовищем і характером походження, за тривалістю дії, за рівнем впливу, за характером впливу (схема 1).

Схема 1. Чинники ФЕА етнічної мистецької традиції

Обравши за базове подальше упорядкування за середовищем походження, відразу ж констатуємо, що у генезі ЕМТ однаково важливі природні, суспільні та особистісно-психологічні групи чинників. Більшість чинників є між собою взаємопов'язаними (схема 2).

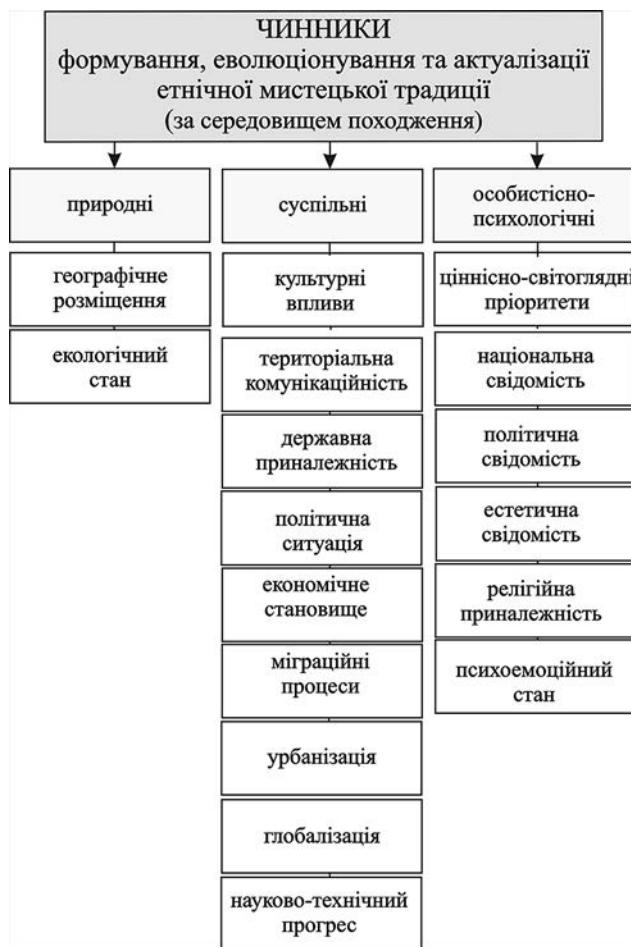

Схема 2. Чинники ФЕА етнічної мистецької традиції за середовищем походження

Природні чинники поділяють на природно-географічні (географічне розміщення) та екологічні (екологічний стан) чинники [6, с. 79]. За нашими спостереженнями, в системі ЕМТ вони мають загальну (за рівнем впливу) та довгочасну стимулюючу, стримуючу, або деструктивну дію.

Не потребує доведення те, що розташування осередку традиції на географічній мапі (Європи, України, краю) суттєво впливало на автентичні риси культури, побуту, звичаїв, традицій; на ментальність населення, його естетичні уподобання.

Географічне розташування обумовлювало матеріальні передумови формування та еволюціонування

мистецької традиції. Так, ключовим стимулюючим чинником для морфемних традицій народної кераміки, килимарства, художньої обробки дерева, плетіння з природних матеріалів та деяких ін. було існування сировинної бази — місцевих природних ресурсів або художніх матеріалів, що виробляються (кустарно чи промислово) з місцевих природних ресурсів.

ЕМТ БОНН українців зародилася та досі еволюціонує за відсутності якісних бісерних матеріалів місцевого виробництва. Зокрема, у фазі зародження ЕМТ БОНН виключно імпортне походження (Венеція, Богемія та ін.) мали бісерні матеріали, які використовували у народній творчості українки Східної Галичини та Буковини. Відсутність місцевого виробництва художніх матеріалів (бісеру, січки, склярусу) стала стримуючим, проте не деструктивним чинником зародження нової морфемної традиції.

Загально-закономірну стимулюючу дію завжди мав екологічний комфорт осередку. Природна благодать життєпростору — сприятливий для розвою мистецтва чинник, позаяк краса навколишньої природи — передумова високої естетичної свідомості й психологічного комфорту потенційного майстра. Останні з перелічених чинників відносяться до особистісно-психологічних, і, як побачимо далі, є тісно пов'язаними не лише з природними, а також суспільними чинниками.

Суспільні чинники представляють найбільш численну групу, яка продовжує поповнюватися все новими феноменами. Суспільні чинники вирізняються найбільш мінливою дією, узалежненою від перебування традиції у тій чи іншій фазі пасіонарно-креативного потенціалу; можуть мати діаметрально протилежні прояви.

Стосовно етномистецької традиції БОНН українців вагомий суспільним чинником у фазі зародження нової морфемної традиції виступили іноетнічні культурні впливи. При формуванні традиції (у фазах зародження та первинного розвитку) сприятливу дію мав чинник високої територіальної комунікаційності осередку. Традиція БОНН найшвидше поширювалася у розташованих на магістральних шляхах селах та містечках, мешканці яких першими знайомилися із досягненнями далеких і близьких осередків народної творчості. Розвинена мережа територіальних сполучень забезпечувала безперервний доступ до ринку бісерних матеріалів. В осередках з

добре налагодженими комунікаціям помітно сильнішою була дія магнітного поля іноетнічних культурних впливів.

Завдяки хорошим комунікаціям найдавніші осередки ЕМТ БОНН стали з'являтися в рівнинних районах Північної Буковини, Західного Поділля та Покуття (1790—1800 рр.). Натомість у селах важкодоступної гірської місцевості Гуцульщини, Бойківщини, Лемківщини традиція зародилася суттєво пізніше. Зокрема, на Закарпатській Гуцульщині ЕМТ БОНН з'явилася лише наприкінці 1870-х рр. [9, с. 570].

У контексті еволюціонування у фазі креативного піднесення ЕМТ стимулююча роль чинника високої територіальної комунікаційності нівелювалася. Натомість ваги набув чинник низької територіальної комунікаційності, сприятливий для плекання унікальних рис народної творчості. Невипадково, значне число локальних осередків, позначених оригінальним досконало-гармонійним поєднанням засобів та прийомів художньої виразності було на Гуцульщині. Низька комунікативність горян (обумовлена низькою комунікаційністю гірських поселень) спричинилася до багатой варіативності художньо-образної мови бісерного оздоблення гуцульського вбрання, комплекси якого часто окреслювалися одним селом [8, с. 1047]. Нагадаємо, що поява осередків народного мистецтва із самобутніми рисами творів — один з ключових маркерів фази креативного піднесення [9, с. 571].

На розвитку ЕМТ БОНН українців вагомо позначився чинник державної приналежності. Маємо на увазі тривале перебування України в двох різних політичних, як також культурно-мистецьких, просторах — Австрійської (Австро-Угорської) та Російської імперій.

Зокрема, у фазі зародження ЕМТ стимулюючу дію мало перебування Східної Галичини та Буковини у складі однієї не розділеної державними кордонами Австрійської імперії, на теренах якої розвивалася Балкано-Карпатська традиція БОНН, і до якої входила Богемія — один з провідних європейських виробників бісеру. Наприкінці XVIII — на початку XIX ст. спільна державна приналежність сприяла швидкому проникненню на українські терени іноетнічної традиції БОНН з чужорідними мистецькими впливами.

Водночас, вже у фазі первинного розвитку іноетнічні мистецькі впливи помітно ослабли. Стали з'являтися стійкі осередки народної творчості, у яких тривали експерименти з поєднання чужорідної та місцевої традицій; розпочався розвиток оригінальних автентичних художніх ідей [9, с. 570—571]. Магнітне поле традиції перемістилося до місцевих центрів. Останні зазвичай розташовувалися на перехрестях магістральних шляхів і являлися місцями комунікаційних центрів з ярмарками, як от Чернівці, Заставна, Кіцмань, Коломия, Косів. Мистецькі впливи зональних магнітних полів стали одним із важливих чинників фази первинного розвитку ЕМТ БОНН українців.

Відмінною від західноукраїнської за часом зародження (середина XIX ст.) та засобами художньої виразності була ЕМТ БОНН Київського Полісся та Середнього Подніпров'я, які тривало входили до складу Російської імперії. Українці Київського Полісся та Середнього Подніпров'я у своїй творчості послуговувалися бісерними матеріалами кустарного виробництва. Зокрема відомо, що на початку XX ст. провідним осередком виробництва бісеру в Російській імперії була Київська губернія [3, с. 23]. Використання недосконалого бісеру з нестандартними розмірами, обмеженою палітрою ґатунків та кольорів збіднювало художню мову місцевих бісерних творів. Водночас, завдяки тривалим творчим практикам місцеві бісерні прикраси упродовж кінця XIX — початку XX ст., попри свою лаконічність, набули естетично-привабливих автентичних рис.

Державна приналежність безпосередньо пов'язувалася з політичною ситуацією. Українці, територія розселення яких тривалий час перебувала у складі чужинських імперій, піддавалися національному гнобленню, реакцією на яке були періодичні спалахи національно-визвольної боротьби. Останні сприяли зросту етнічної та політичної свідомості, прагненню українців ідентифікувати себе як єдиний народ, що має глибокі культурні традиції. Одним з найпоширеніших способів самоідентифікації, надто в роки визвольних змагань, ставало масове прилучення українців до народної творчості, себто мала місце актуалізація традиції [10].

Стимулюючим чинником для народної творчості виступало здійснюване настоятелями церков та українськими громадськими організаціями духовно-

патріотичне виховання. Зокрема, духовно-виховні настанови непересічних українських священиків культивували в українців любов до рідного краю, здатність розуміти й насолоджуватися гармонією світу божественної краси, породжували потребу в естетичній рефлексії. Для прикладу, закономірним на нашу думку було те, що відомими з XIX ст. осередками ЕМТ БОНН Покуття були сс. Серафинці, Топорівці, Тишківці, Чортовець Городенківського р-ну; сс. Стецева, Белелуя Снятинського р-ну Івано-Франківської обл., де знаходилися парафії славнозвісних священиків: о. Миколи Загайкевича (с. Серафинці), о. Івана Сас-Стрийського (с. Топорівці), о. Кирила Гаморака (с. Стецева), о. Івана Плешкана (с. Чортовець) [2, с. 13—14], священничих династій Шухевичів (с. Тишківці) та Озаркевичів (с. Белелуя) [1, с. 57].

Важливим для формування, еволюціонування та актуалізації ЕМТ було економічне становище держави загалом і учасників творчості зокрема. В час економічних потрясінь в Україні скорочувалося, а бо й зовсім припинялося постачання бісеру (як дорогого імпортного продукту). Так, зубожіння, спричинене Другою світовою війною, голод 1946—1947 рр., як також інші (суспільні і особистісно-психологічні) чинники, призвели до майже повсюдного (окрім Верхнього Буковинського Попруття й Буковинського Поділля) настання фази реверберації (1950—1970-ті рр.), проявами якої стало згасання народної творчості, зменшення чисельності осередків та майстрів, інерційне існування вцілілих осередків [9, с. 571].

Деструктивним чинником виступав і неблагополучний економічний статус окремих родин. У ході експедиційних опитувань від респондентів довоєнного покоління неодноразово доводилося чути, що творчість з бісером для них була недосяжним заняттям через бідність, велику кількість дітей у родині або ж ранне сирітство.

Попри очевидні загальні закономірності, емпіричні студії виявили, що економічні чинники у системі ЕМТ здатні локально та вибірково мати й стимулюючу дію. Так, в ареалі Буковинського Поділля та Буковинського Попруття сумні реалії 1946—1947 рр. сприяли актуалізації традиції. Щоб уберегти родини від голоду тутешні майстри вимінювали у мешканців сусідніх етнографічних зон (Галицька Гу-

цульщина, Покуття, Західне Поділля) вишиті бісером довоєнні сорочки на продукти харчування. Поступове зростання попиту на такі твори у 1960-х рр. стимулювало серед буковинців розвиток мистецтва бісерної вишивки. У 1970—1980-х рр. вишивання бісером сорочок і опинок переросло в прибутковий художній промисел. Творчість майстрів Буковинського Поділля та Буковинського Попруття оминула фазу реверберації. Більше того, запропоновані буковинськими вишивальницями нові художні ідеї в близькому майбутньому інспірували творчість потенційних майстрів² суміжних осередків.

Так само й тимчасове безробіття, що завжди веде до погіршення матеріального становища окремих родин або й цілих осередків, може проявляти себе по-різному. Зокрема, на початку ХХІ ст. в ареалах Північної Буковини та Гуцульщини безробіття викликало появу когорти майстрів, для яких вишивання бісером сорочок, блузок, опинок, запасок, спідниць і суkenок стало прибутковою справою. Часта практика сприяє успішній творчості, зокрема, формуванню неповторних рис мистецьких осередків, народженню нових креативних ідей. Тобто, безробіття та пов'язане з ним раптове падіння економічного статусу донедавна благополучної родини (родини, для якої матеріальна стабільність є звичкою нормою) відноситься до чинників, що можуть мати стимулюючу дію.

Проте піднесення народної творчості, як відповідь на втрату звичного матеріального статусу, не є загально закономірним. Поза межами Північної Буковини та Гуцульщини виготовлення бісерних виробів на продаж практикується значно рідше. Безробіття та пов'язане із ним безгрошів'я має виражену деструктивну дію. За відсутності коштів на придбання якісних художніх матеріалів одна частина майстрів припиняє творчість, інша ж — починає використовувати дешевий бісер, січку та склярус, із натуральними та схильними до вигорання кольорами. Використання неякісних матеріалів суттєво шкодить естетичним рисам бісерних виробів, непривабливість яких зменшує коло носіїв традиції і тим самим провокує виродження художніх практик.

На еволюціонування ЕМТ вагомо вплинули такі суспільні феномени як індустріалізація, урбанізація,

² Під терміном потенційний майстер ми маємо на увазі особистість з високим рівнем естетичної свідомості та вродженим талантом до творчості.

глобалізація, науково-технічний прогрес. Процеси індустріалізації й урбанізації супроводжувалися поширенням промислової продукції та зростанням впливу міської моди, внаслідок чого наприкінці XIX ст. з'явилися нові, нетипові для традиційної української ноші компоненти одягу і матеріали, з яких їх почали виготовляти. Деякі компоненти ставали об'єктами творчості з бісером; це потягло за собою широке впровадження техніки вишивання бісером (тобто технологічні новації).

Окрім іншого, місто почало масово «завойовувати» село через шкільництво. Навчання рукописам у селах нерідко проводили учительки, що здобували професійну освіту у містах. Перебуваючи під впливом міської культури вони знайомили з нею й село.

Реальний вплив мала й друкована у містах жіноча преса, у якій публікували створювані дизайнерами новомодні орнаментальні зразки для прикрас та вишивок.

Тобто індустріалізація й урбанізація спровокувала появу чинників, які сприяли руйнуванню мистецької парадигми XIX ст. та водночас формуванню нових стереотипів творчості. Мистецька парадигма першої половини XX ст. набула нових (відмінних від попереднього етапу традиції) художньо-стилістичних рис. Суттєві технологічні, типологічні та художньо-стилістичні інновації дають нам підстави розглядати народну творчість першої половини XX ст. як наступний, другий, етап ЕМТ БОНН українців [9, с. 573—574].

Вагому дію на культурну динаміку України творять глобалізаційні процеси, що набрали особливих темпів в останні десятиліття XX ст. і мають світовий і системний характер. Культурна глобалізація формує нове соціокультурне та інформаційно-комунікативне поле, веде до уніфікації та стандартизації культурно-духовних цінностей, зростання впливу масової культури [4, с. 419].

Здавалося б глобалізація, наслідком якої є уніфікація культурного простору, мала б не сприяти художньо-стилістичному самовиразу учасників народної творчості, а отже виступати сильним деструктивним чинником еволюціонування ЕМТ. Проте емпіричні дослідження фіксують несподіване відродження етнічності та плекання відмінностей в умовах глобалізації [9, с. 574]. Мережа Інтернет, як один із продуктів глобалізації, є не лише за-

собом уніфікації, а також і персоніфікації народної творчості. Для креативного майстра, що жадає визнання та успіху, вона створює можливість спілкування з численною аудиторією. Завдяки мережеві комунікаціям митець отримує швидку реакцію на свої твори і тим самим вдосконалюється, генеруючи щораз якісніші художні ідеї.

Наразі раптові неоднозначні зміни, викликані глобалізацією, поки ще аналізуються та переосмислюються світовою науковою спільнотою [4, с. 419]. Проте уже тепер безсумнівним бачиться те, що нові суспільні чинники сприяють культурним змінам, ведуть до створення нової художньої парадигми, отже, стимулюють поступ ЕМТ. Конструктивно відмінні від попередніх, багато в чому залежні від глобалізаційних чинників, мистецькі процеси (які розпочалися у 1950-х рр. із фази реверберації, пройшли фазу актуалізації, місцями уже досягли фази креативного піднесення) ми розглядаємо як третій етап ЕМТ БОНН [9, с. 574].

Поряд із довгочасними глобальними, важливу дію на формування та еволюціонування ЕМТ можуть мати й епізодичні чинники, що, зазвичай, діють локально та вибірково. До таких належать міграційний епізод (переселення майстра з одного осередку до іншого, наприклад, у зв'язку із одруженням), епізод гостювання в осередку народної творчості, відвідини ярмарку, на якому торгують бісерними виробами тощо. З перерахованого найсуттєвіший вплив мали міграційні епізоди, особливо ті, що спричиняли зародження нових осередків народної творчості. Вироби майстра-переселенця на певний час набували статусу взірцевих. Проте згодом лідерство переймала творчо обдарована місцева молодь, здатна продукувати художні ідеї конгеніальній мистецькій парадигмі осередку.

Чимало суспільних чинників породжено науково-технічним прогресом, тісно пов'язаним із глобалізацією. Для системи ЕМТ це перш за все уже коротко згадані наслідки розвитку комунікаційних технологій, що створюють завдяки Інтернет-ресурсам для всіх учасників творчості однаково широкий доступ до теоретичних знань (наукова та науково-популярна література) та практичних навиків (майстер-класи). Але попри очевидну користь швидкого безперешкодного поширення інформації, вчені констатують також і очевидну шкоду від засмічен-

ня Інтернет-джерел примітивно або й антинауково написаними статтями.

Так само й деякі інші, породжені науково-технічним прогресом, чинники мають неоднозначну дію, яка потребує глибоких студій, а можливо й дієвих реакцій. Значну користь у плеканні української культури, для прикладу, здатні принести державні програми з наповнення Інтернет-ресурсів сайтами з якісною науковою продукцією.

Від природних та суспільних взаємозалежними є *особистісно-психологічні чинники*, які зазвичай мають прогнозовану за характером впливу (стимулюючу, стримуючу, або деструктивну) дію, але і тут бувають винятки.

До особистісно-психологічних чинників ми зараховуємо ціннісно-світоглядні пріоритети, різнорівневу (інертну, задовільну, високоактивну) етнічну, національну, політичну, патріотичну, естетичну тощо свідомість, (комфортний, некомфортний) психоемоційний стан, що проявляють свою дію на загальному, локальному, індивідуальному рівнях.

Важливим у час адаптації іноетнічної традиції (фаза первинного розвитку) був чинник високої (високоактивної) етнічної свідомості українських майстрів, одухотворених прагненням надати новонародженій мистецькій традиції автентичних рис. Відтак, коли у всіх західноукраїнських ареалах процеси зародження та первинного розвитку ЕМТ БОНН завершилися, першорядного значення набув чинник високої національної свідомості (як природної потреби у незалежній національній державі). Її зростанню сприяла патріотично-виховна діяльність священників та українських громадських організацій.

Особливого впливу на піднесення національної свідомості мали визвольні змагання українців. Спалахи активності національної свідомості, які Ліна Костенко метафорично називає «божественним вітром», кидали покоління за поколінням на боротьбу за свій народ, за шматок землі, який Бог на планеті подарував саме українцям [5, с. 16]. Упродовж першої половини ХХ ст. стрімко зростаюча національна та пов'язана з нею патріотична свідомість українців стали одними з ключових чинників успішного еволюціонування та актуалізації ЕМТ, створенню її нової парадигми.

Наприкінці ХХ ст. із здобуттям Україною державної незалежності розпочався новий сплеск національної свідомості українців, який став в окремих

осередках (на локальному рівні) одним із чинників актуалізації ЕМТ БОНН українців. З початком кровопролитної боротьби за державну незалежність³ стимулююча народну творчість дія чинника високої національної свідомості досягла загального рівня впливу. Сьогодні ми є свідками того, як ЕМТ БОНН українців повсюдно (нарощуючи число осередків і майстрів) входить у фазу креативного піднесення.

До ключових особистісно-психологічних чинників ФЕА відноситься також чинник естетичної свідомості, що, як уже згадувалося, пов'язаний з екологічним комфортом осередку, духовним вихованням носіїв традиції та, безперечно, іншими чинниками. І хоча повністю розгадати природу естетичної свідомості не беремося, з впевненістю можемо говорити, що висока активність естетичної свідомості зазвичай має ті самі часопросторові координати що і активізація етнічної, національної, політичної та патріотичної свідомості (ознаки фази креативного піднесення).

Різні форми свідомості взаємозалежні із психоемоційним станом (психічним здоров'ям) майстра. Так, радянська антиукраїнська та антирелігійна політика, насильницьке насаджування нових естетичних вподобань викликали у 1950—1960-х рр. у більшості носіїв ЕМТ нестабільний психоемоційний стан. Психологічний дискомфорт, як деструктивний особистісно-психологічний чинник, у взаємозв'язку із дією інших (суспільних та особистісно-психологічних) деструктивних чинників долучився до настання фази реверберації.

Не менш важливим за психічне, є фізичне здоров'я майстра — чинник вибіркової (індивідуальної) дії. Зазвичай неврівноважений психоемоційний стан, як також погане фізичне самопочуття, недуга, надто інвалідність, шкодять активній творчості. Проте нам відомо чимало випадків, коли у пошуках психоемоційного спокою чи фізично невиснажливих заробітків потенційний майстер прилучався до мистецтва бісерних виробів.

Прелімінарний аналіз виокремлених нами чинників ФЕА ЕМТ дає змогу сформулювати перші висновки:

³ За Ентоні Д. Смітом «війна мобілізує етнічні почування й національну свідомість, стає об'єднавчою силою в житті спільноти і забезпечує міфами та спогадами наступні покоління» [7, с. 36].

• Етномистецька традиція — динамічна система, на трансформаційні процеси всередині якої значною мірою впливають усі групи чинників. Поряд із дією законів (змін, спадковості, взаємодії й взаємозв'язку, компліментарності, актуалізації), що відповідають за перманентний несхибний поступ традиції, дія чинників формування, еволюціонування та актуалізації додає ЕМТ неповторної самобутності на усіх її рівнях: етнічному, зональному, локальному;

• Універсальними для класифікації чинників є параметри: за середовищем і характером походження, за тривалістю дії, за рівнем і характером впливу. Для запропонованої наукової розвідки найзручнішим виявився аналіз чинників за середовищем їхнього походження: природні, суспільні, особистісно-психологічні;

• У різних фазах ПКП чинники ЕМТ можуть мати відмінну дію. Домінуючими є щораз інші чинники;

• На рубежі XVIII—XIX ст. у фазі зародження ЕМТ БОНН українців найвідчутливіший вплив мали природні та суспільні чинники, зокрема географічне розміщення й пов'язана із ним територіальна комунікаційність осередку, сила магнітного поля іноетнічної мистецької традиції;

• У ході еволюціонування ЕМТ БОНН домінуючими стали суспільні та особистісно-психологічні чинники, як от дія магнітного поля власної ЕМТ, високий рівень політичної, національної, патріотичної, естетичної тощо свідомості носіїв традиції;

• Періодична актуалізація, здатна привести ЕМТ до фази креативного піднесення, пов'язується, головне, із зростанням рівня національної і патріотичної свідомості, коли прилучення до етнічного мистецтва стає способом досягнення психологічного комфорту. Важливість суспільних та особистісно-психологічних чинників на етапі сталого еволюціонування й особливо в час актуалізації традиції засвідчують сучасні реалії: входження різних морфемних ЕМТ у фазу креативного піднесення тісно пов'язується з актуалізацією духовної потреби політичного, національного, патріотичного, естетичного самовираження;

• Основні висновки щодо дії чинників ФЕА ЕМТ БОНН українців можна екстраполювати й на інші морфемні етномистецькі традиції.

Перспективи подальших досліджень бачаться у розгорнутій науковій дискусії щодо чинників

ФЕА, як причинно-наслідкових феноменів трансформаційних процесів ЕМТ. Окрім того, важливим вектором сучасних мистецтвознавчих розвідок авторка вважає малодосліджені феномени ЕМТ: часу, осередку, народного майстра, твору мистецтва. Комплексне вивчення усіх цих феноменів допоможе мистецтвознавцям зрозуміти наскільки передбачуваними й, можливо, керованими можуть бути процеси, що відбуваються у системі ЕМТ.

Умовні скорочення:

БОНН — бісерне оздоблення народної ноші

ЕМТ — етнічна мистецька традиція

ПКП — пасіонарно-креативний потенціал

Чинники ФЕА — чинники формування, еволюціонування та актуалізації

1. *Арсенич П.* Родина Озаркевичів / Петро Арсенич. — Снятин: Прут Принт, 2010. — 64 с. : іл. — (2-ге вид., доповн.).
2. *Волошин Л.* Ольга Плешкан / Л. Волошин. — Львів: Афіша, 2010. — 371 с. : іл.
3. *Дудорева В.* Бисер в старинном рукоделии. Любителям старины / В. Дудорева. — Москва: Светлана, 1923. — 80 с. : 18 ил.
4. *Калакура Я.С.* Українська культура: цивілізаційний вимір / Я.С. Калакура, О.О. Рафальський, М.Ф. Юрій. — Київ: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2015. — 496 с.
5. *Костенко Л.* Гуманітарна аура нації, або дефект головного дзеркала / Ліна Костенко. — Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 2001. — 50 с.
6. *Маслова Н.М.* Фактори формування, функціонування і розвитку територіальних соціокультурних систем. — Раздел II. Прикладные аспекты экогеодинамики / Н.М. Маслова // Геополитика и экогеодинамика регионов, 2009. — Т. 5. — Вып. 1. — С. 75—82.
7. *Сміт Ентоні Д.* Національна ідентичність / Сміт Ентоні Д.; пер. з англійської П. Таращука. — Київ: Основи, 1994. — 224 с.
8. *Федорчук Олена.* Етномистецька традиція бісерного оздоблення народної ноші гуцулів / Олена Федорчук // Народознавчі зошити. — 2017. — № 5. — С. 1047—1071.
9. *Федорчук Олена.* Концепція етнічної мистецької традиції бісерного оздоблення народної ноші українців (Частина 1) / Олена Федорчук // Народознавчі зошити. — 2017. — № 3. — С. 566—578.
10. *Федорчук Олена.* Етнічна мистецька традиція як об'єкт теорії декоративного мистецтва [Електронний ресурс] // Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур: Матеріали конфе-

ренції. — Режим доступу: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/738> (дата доступу 31.07.2017).

Olena Fedorchuk

THE CONCEPT OF THE ETHNIC
ARTISTIC TRADITION OF BEADED
DECORATION OF FOLK BURDEN
OF UKRAINIANS

(Part 2. factors of formation, evolution
and actual ethnic art tradition)

The article deals with the classification of factors of ethnic artistic tradition. Parameters established as the main: the environment and nature of origin, duration of action, the level and character of influence. Distribution of factors based in the environment of their origin is selected as the main: natural, social, person-psychological. It is shown that the influence of factors depends on the context of the tradition — its stay in the state of formation, evolution or actualization. In this regard, the author operates the collective concept of «factors of the formation, evolution and actualization of the ethnic artistic tradition». On the example of the ethnic artistic tradition of beaded decoration of folk burden of Ukrainians, the general-regular or selective action of factors in different contexts and areas of tradition is demonstrating.

Keywords: ethnic artistic tradition, beaded decoration, folk burden, factors of formation, evolution and actualization.

Олена Федорчук

КОНЦЕПЦИЯ ЭТНИЧЕСКОЙ
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ТРАДИЦИИ
БИСЕРНОГО ДЕКОРА
НАРОДНОЙ НОШИ УКРАИНЦЕВ

(Часть 2. Факторы формирования, эволюционирования
и актуализации этнической художественной традиции)

Проводится классификация факторов этнической художественной традиции. К основным параметрам отнесены: среда и характер происхождения, продолжительность действия, уровень и характер воздействия. Как базовое избрано распределение факторов за средой их происхождения: природные, общественные, личностно-психологические. Показано, что действие факторов зависит от контекста традиции — её пребывания в состоянии формирования, эволюционирования или актуализации. В связи с этим автор оперирует собирательным понятием факторы формирования, эволюционирования и актуализации этнической художественной традиции. На примере этнической художественной традиции бисерного декорирования народной ноши украинцев демонстрируется обще-закономерное или выборочное действие факторов в различных контекстах и ареалах традиции.

Ключевые слова: этническая художественная традиция, бисерный декор, народная ноша, факторы формирования, эволюционирования и актуализации.